

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلي الله علي سيدنا محمد و آله الطاهرين

يكي از آیات شریفه‌ای که می‌توان از آن مسئله برزخ را استفاده کرد آیه 46 از سوره مبارکه مؤمن است؛ «النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ» می‌فرماید آتش بر آل فرعون صبح و شام عرضه می‌شود و بعد می‌فرماید «وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ» آن روزی که قیامت برپا می‌شود از ناحیه خدای تبارک و تعالی خطاب می‌آید «أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ» آل فرعون را در شدیدترین عذاب‌ها داخل کنید.

در آیه قبل می‌فرماید «فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ» سوء العذاب آل فرعون را احاطه کرده؛ یک احتمال این است که آیه بعد که می‌فرماید «النار يعرضون عليها غدوًّا وعشيًّا و يوم تقوم الساعة ادخلوا آل فرعون اشد العذاب» بیانی برای آن سوء العذاب باشد که مربوط به آل فرعون است. یعنی اگر کسی سؤال کند که خدا که می‌فرماید آل فرعون گرفتار عذاب بد و سوء العذاب می‌شوند چیست؟ عذاب بد این است که در عالم برزخ قدوًّا و عشیًّا آتش بر اینها عرضه می‌شود و در روز قیامت هم خطاب می‌آید که آل فرعون را داخل در اشد عذاب کنید.

از این آیه استفاده می‌شود که غدوًّا و عشیًّا، آتش بر اینها عرضه می‌شود و بعد می‌فرماید «وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ» این سوم تقوم الساعة که بعد آمده قرینه می‌شود بر اینکه این «النار يعرضون عليها غدوًّا وعشيًّا» مربوط به قبل از قیام ساعت است. خود این «وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ» قرینه می‌شود بر اینکه آن «النار يعرضون عليه» مربوط به قبل از قیامت است و اگر مربوط به قبل از قیامت است از آن طرف در دنیا که دنیا دار مجازات و جایی عذاب نیست، جایی اینکه عذاب اعمال و کیفر اعمال را انسان ببیند نیست! پس قرینه می‌شود که این «النار يعرضون عليها غدوًّا وعشيًّا» مربوط به عالم برزخ است و نه مربوط به قیامت است و نه مربوط به دنیا است.

مرحوم علامه رضوان الله تعالی علیه می‌فرمایند اولاً این «النار يعرضون عليه» بیانی برای آن سوء العذاب است که در آیه قبل است، این در کلمات برخی دیگر از مفسرین مثل فخر رازی و دیگران هم آمده، در کلمات آنها هم شبیه این مطلب ذکر شده. آل فرعون که گرفتار سوء العذاب می‌شوند سوء العذاب‌شان این است که در عالم برزخ «النار يعرضون عليها غدوًّا وعشيًّا» بعد هم که این عالم برزخ تمام می‌شود يوم تقوم الساعة ادخلوا آل فرعون اشد العذاب است.

بعد از این مطلب، چهار مطلب را فرمودند؛

می‌فرمایند «وَالْآيَةُ صَرْيْحَةٌ أَوَّلًا فِي أَنَّ هُنَاكَ عَرْضًا عَلَي النَّارِ» آیه صریح است که اینها بر نار عرضه می‌شوند. در آیه دارد «النَّارُ يَعْضُونَ عَلَيْهِ» نه اینکه «النَّارُ يَعْضُونَ عَلَيْهِمْ» یعنی این آل فرعون بر نار عرضه می‌شوند، ضمیر در علیها به نار برمی‌گردد. ایشان می‌فرماید آیه صریح در این است که این آل فرعون بر نار عرضه می‌شوند، اما داخل نار نمی‌شوند! «ثُمَّ إِدْخَالاً فِيهِ» ادخال در روز قیامت است «وَالْإِدْخَالُ أَشَدُّ مِنَ الْأَرْضِ» اینها را دائماً بر نار عرضه می‌کنند ولی داخل در نار نمی‌کنند، یعنی شکنجه و عذابی که آل فرعون داده می‌شوند همین است، روز قیامت آن ناری که باید داخلش کنند، در عالم برزخ اینها را بر این نار عرضه می‌کنند ولی داخلش نمی‌کنند! وقتی قیامت می‌شود امر می‌آید که «ادخلوا آل فرعون أشد العذاب»، این يك.

مطلب دوم که از این آیه استفاده می‌شود این است که «فِي أَنَّ الْأَرْضَ عَلَي النَّارِ قَبْلَ قِيَامِ السَّاعَةِ الَّتِي فِيهَا الْإِدْخَالُ وَهُوَ عَذَابُ الْبَرْزَخِ» اینکه آل فرعون را بر نار عرضه می‌کند عذاب برزخی است که اینها گرفتارند.

مطلب سومی که از این آیه شریفه استفاده کردند این است که می‌فرماید «إِنَّ تَعْذِيبَ فِي الْبَرْزَخِ وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ بَشْيٌ وَاحِدٌ وَ هُوَ نَارُ الْآخِرَةِ» عذاب اصلی نار است. البته ما در مورد عالم قبر، فشار قبر و بعضی از امور دیگر هم داریم ولی اینها عذاب اصلی نیست بلکه عذاب اصلی همین آل فرعون این است که اینها را بر نار عرضه می‌کنند، حالا البته اینجا احتمال وجود دارد که این از باب تشبیه مغلوب باشد، یعنی در حقیقت نار جهنم را نزدیک اینها می‌کنند ولی می‌شود گفت که باز برای تحقیر و شدت در عذابشان ارواح اینها را با همان قالب مثالی تا نزدیک آتش می‌آورند و دو مرتبه برمی‌گردانند! جایگاه خودشان را در قیامت می‌بینند.

مرحوم علامه در مطلب سوم می‌فرماید ما از این آیه استفاده می‌کنیم که عذاب کفار، عذاب آل فرعون هم در عالم برزخ و هم در قیامت يك چیز است و آن نار است، نار عذاب است، حالا عرض کردم امور دیگری که در جنبش وجود دارد ممکن است باشد ولی عذاب اصلی این مطلب است. بعد می‌فرمایند «لَكِنَّ الْبَرْزَخِيَّ يَعْذِبُونَ بِهَا مِنْ بَعِيدٍ وَأَهْلُ الْآخِرَةِ بِدُخُولِهِ» برزخی‌ها همین که می‌بینند جایگاهشان این است برایشان شکنجه است و بعد در قیامت داخل در جهنم می‌شوند.

يك روایتی از وجود مبارك پیامبر(ص) هست که صاحب مجمع البیان از صحیح بخاری و صحیح مسلم نقل کرده؛ پیامبر(ص) فرمود «إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عَرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ» هر کسی که از دنیا می‌رود هر روز صبح، عشاء و شام جایگاه او را در آخرت نشان می‌دهند «إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ» اگر اهل بهشت است جایگاهی که در بهشت برای او مقدّر شده را نشان می‌دهند، طبیعی است که خیلی خوشحال می‌شود و لذت می‌برد «وَأِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ» اگر اهل جهنم است نار را به او نشان می‌دهند «يَقَالُ لَهُ هَذَا مَقْعَدُكَ حِينَ يَبْعَثُكَ اللَّهُ إِلَيْ يَوْمِ الْقِيَامَةِ» به او می‌گویند که این جایگاه توست وقتی که روز قیامت زنده می‌شوی و مبعوث می‌شوی.

نکته این است که این «غَدَواً وَ عَشِيّاً» چیست؟ برخی به خاطر این «غَدَواً وَ عَشِيّاً» (صبح و شام) گفتند قیامت که صبح و شام ندارد، عالم برزخ هم صبح و شام ندارد! صبح و شام مخصوص دنیاست و بعد به وسیله این در «النَّارِ يَعْضُونَ عَلَيْهِ» تصرف کردند و گفتند «النَّارُ» مقصود خود نار نیست بلکه مقصود اسبابی است که انسان را جهنمی می‌کند، یعنی در دنیا صبح و شب به گوش این خوانند که نار در کار است، اگر این کار را انجام بدهی به جهنم می‌روی و اگر این کار را انجام بدهی به بهشت می‌روی! آنچه که سبب برای دخول در نار است بیان شد، اما این توجیهی نکرد، لذا این غَدَواً وَ عَشِيّاً قرینه بگیریم برای تصرف

در «النار يعرضون عليه» و بگوئیم این اصلاً مربوط به عالم برزخ نیست «النار يعرضون عليه» مربوط به عالم دنیا است، با این توجیهی که عرض کردیم.

جوابش این است که این خیلی خلاف ظاهر است، اولاً غدواً و عشیاً در عالم برزخ، چون هنوز تعلق صد در صد از دنیا قطع نشده، يك تعلق مائی به عالم دنیا دارد، برزخ بین دنیا و آخرت است. لذا برخی از ظواهر برای اهل برزخ هم معنا دارد یعنی صبح دنیا برای آنها هم صبح است، شام دنیا برای آنها هم شام است، آنها می بینند الآن مردم در روز دارند در اینجا زندگی می کنند برای آنها هم روز است، می بینند مردم در شام دارند زندگی می کنند برای آنها شب و شام است. جواب این است که بگوئیم آنجا هم يك غدوً و عشیً معنا دارد برای اینکه عالم برزخ، يك عالمی که قطع کامل از دنیا شده باشد وجود ندارد، چون قطع کامل نشده لذا اینها معنا دارد، این يك جواب.

جواب دوم این است که در عرب این گونه تعبیر را کنایه از دوام می آورند، وقتی می گویند «النار يعرضون عليها غدواً و عشیاً» کنایه از دوام است، یعنی دائماً نار بر اینها عرضه می شود نه اینکه تفکیک شود، به کفار بگویند يك بار صبح شما را بر نار عرضه می کنیم و يك بار هم شام شما را بر نار عرضه می کنیم! بلکه این دلالت بر استمرار دارد، وقتی می گویند صبح و شب یعنی تمام وقت؛ کما اینکه در بین خودمان وقتی می خواهیم بگوئیم يك کسی دائماً این کار را انجام می دهد می گوئیم شبانه روز مشغول است، صبح و شب مشغول تألیف است، این «النار يعرضون عليها غدواً و عشیاً» کنایه از استمرار داشته باشد و مرحوم علامه طباطبائی هر دو وجه را فرموده اند. فرمودند «غدواً و عشیاً إشارة من الطوالي من غير انقطاع» یعنی این عذاب اهل برزخ مستمر است و قطع نمی شود، همیشه اینها جایگاهشان را عالم جهنم و ناری که باید در آن وارد شوند می بینند.

شاهدش همین است که آن کسی که وارد عالم برزخ می شود از سرنوشتش در قیامت منقطع نیست! يك روایاتی هم ما داشتیم؛ این روایتی که از پیامبر اکرم (ص) خواندیم شاهد بر این است که انسانی که می خواهد بمیرد همان لحظه اول موت به او می گویند که جایگاه تو در قیامت بهشت است یا جهنم؟ حالا اینجا البته ممکن است این بحث مطرح باشد که آن موقع بالفعل جایگاهش این است اما آیا شفاعت می شود یا شفاعت نمی شود معلوم نیست! و می دانید از مواردی که شفاعت راه ندارد در عالم برزخ است، در برزخ شفاعت راه ندارد، ممکن است يك کسی واقعاً جهنمی باشد، حالا قیامت که شد به برکت قرآن، پیامبر، اهل بیت و شفعاء مورد شفاعت قرار بگیرند.

می خواهیم این را عرض کنیم که این معنا ندارد بگوئیم صبح که می شود مثل يك زندانی او را به يك اتاقی ببرند و شکنجه اش کنند و دو مرتبه شام شکنجه اش کنند، نه! اینها دائماً جایگاه خودشان را در عالم قیامت می بینند، آن نار و آتشی که جایگاه آنهاست را ملاحظه و مشاهده می کنند، لذا بگوئیم «غدواً و عشیاً» دلالت بر طوالت دارد. بعد می فرماید «و لعلّ لأجل البرزخ لعدم انقطاعهم عن الدنيا بالكلية» همان مطلبی هم که ما عرض کردیم ایشان احتمال دوم داده، چون این اهل برزخ انقطاع کلی و تمام از دنیا پیدا نکردند این چنین است و لذا ببینید در روایات خود ما هم وارد شده که رفتن به قبرستان در شب مکروه است، حالا يك علت کراهتش این است - ظاهراً در بعضی از روایات ذکر شده - که روح این مؤمن را از آن عالم می آورند در اینجا قرار می دهند و این يك مقداری موجب ایذاء او می شود. معلوم می شود يك تناسبی رعایت می شود بین صبح و شام برزخ با صبح و شام دنیا و الا اگر گفتیم این تناسب وجود ندارد، معنا ندارد بگوئیم صبح و شام دارد، کما اینکه در روایات داریم که مُرده در روز پنجشنبه و جمعه منتظر است، همان طوری که آخرت و قیامت پنجشنبه و جمعه ندارد، برزخ هم نباید پنجشنبه و جمعه داشته باشد، معنا ندارد.

پس معلوم می‌شود بعضی از این امور دنیا حتی مثل رعایت ایام هفته، و لذا آنها شب جمعه منتظرند بازماندگانشان بروند برایشان فاتحه بخوانند، منتظر این هستند که کسی بیاید برای آنها فاتحه بخواند، می‌دانند الآن شب جمعه است و می‌دانند امروز جمعه است، می‌دانند در روز جمعه خدا يك عنايات خاصي هم به احياء دارد و هم به اموات دارد، پس بیائیم اینطور بگوئیم که مانعی ندارد و منافاتی ندارد که بعضی از این جهات دنیا در آنجا باشد.

پس ملاحظه فرمودید یکی از آیاتی که دلالت خوبی دارد بر مسئله اصل برزخ و عذاب برزخ، همین آیه شریفه «النار يعرضون عليها غدواً وعشياً و يوم تقوم الساعة ادخلوا آل فرعون اشدّ العذاب است» است و بعد این سؤال باقی می‌ماند که اگر کسی بگوید این مربوط به آل فرعون است، ادعای ما این است که همه برزخ دارند، جواب این است که فرقی بین آل فرعون و بقیه کفار فرقی نیست، اگر ما از این آیه شریفه برزخ و عذاب قبر را استفاده کردیم دیگر فرقی بین آل فرعون و غیر آل فرعون در اینجا نیست.

و صلي الله علي محمد و آله الطاهرين